

УДК 336.02

Л. М. Демиденко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ
М. М. Тюріна,
аспірант, Київська державна академія водного транспорту
імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, м. Київ

ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ: ФІСКАЛЬНІ НОВАЦІЇ

L. Demydenko,
PhD in Economics, Associate Professor of Finance Department Taras Shevchenko National University of Kyiv
M. Tiurina,
PhD student, Kyiv State Maritime Academy named after hetman Petro Konashevich- Sahaydachniy

PERSONAL INCOME TAXATION IN UKRAINE: FISCAL NOVATIONS

Статтю присвячено питанням нарахування та сплати податку на доходи фізичних осіб, військового збору в розрізі змін законодавства на основі проаналізованих нормативно-правових актів, які регулюють процес нарахування та сплати податку на доходи фізичних осіб працівників підприємств. Встановлено зростання ролі ПДФО відносно основних макропоказників. Розглянуто законодавчі зміни щодо оподаткування доходів фізичних осіб від пенсій. Зроблено висновки про перспективи удосконалення оподаткування доходів фізичних осіб в Україні.

The article deals with the issues of calculation and payment of personal income tax, military contribution due to changes of Ukrainian legislation which were made to the taxation of income of individuals during the last 5 years. The growth of the role of personal income tax in relation to the main macroeconomic indicators was established. Legislative changes concerning taxation of personal income from pensions are considered. The conclusions on the prospects of improvement of personal income taxation in Ukraine were made.

*Ключові слова: податок на доходи фізичних осіб, заробітна плата, військовий збір, оподаткування пенсій.
Key words: personal income tax, salary, military contribution, taxation of pensions.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Головний податок через який реалізується соціальна політика в розвиненій країні є податок на доходи фізичних осіб (далі — ПДФО). До переваг цього податку відносять його соціальну справедливість, оскільки він ставить рівень оподаткування в пряму залежність від обсягу доходу платників. Крім того, за допомогою прогресивних ставок і пільг в оподаткуванні можна зменшувати податкове навантаження для малозабезпечених верств населення і посилювати для осіб з високими доходами.

В умовах змін законодавства України щодо оподаткування доходів громадян актуальною та соціально значимою є тема нарахування та сплати податку на доходи фізичних осіб працівників підприємств, якій треба приділяти більше уваги з точки зору планування ефективності економічної діяльності кожного підприємства.

Ефективне управління підприємством передбачає вибір системи оподаткування, а саме планування, організації нарахування та сплати обов'язкових платежів, контроль за правильністю їх обчислення, своєчасність сплати до відповідного бюджету. Важливе місце в діяльності підприємства відводиться податку на доходи фізичних осіб (далі — ПДФО) працівників підприємства, який втілює фінансові відносини між державою в особі фіскальних органів та працівників, та роботодавців. Стаття присвячена питанню нарахування та сплати ПДФО працівникам роботодавцем в умовах зміни податкового законодавства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у питання дослідження питань оподаткування доходів фізичних осіб зробили такі вчені-еконо-

Таблиця 1. Податок на доходи фізичних осіб у 2011—2016 роках, у % до основних макрофінансових показників

Показники	2011	2012	2013	2014	2015	2016
ВВП, %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Частка ПДФО у ВВП, %	4,6	4,8	5,0	4,8	5,1	5,8
Частка ПДФО у доходах зведеного бюджету, %	15,52	15,73	16,79	16,94	15,34	17,73
Частка ПДФО у податкових надходженнях зведеного бюджету, %	18,58	19,57	21,16	21,16	19,70	21,33

Джерело: складено авторами на основі [6] та [7].

місти, як В. Андрущенко, О. Василик, В. Вишневський, Т. Паєнтко, С. Онишко, В. Опарін, Л. Сідельникова, А.М. Соколовська, В. Федосов, І. Чугунов, К. Швабій та інші.

Так, професор Чугунов І. [1, с. 4] розглядає податок на доходи фізичних осіб як один із інструментів державного регулювання економічних процесів. Методологія та практика оподаткування доходів населення ґрунтовно висвітлена у статтях та монографії Швабія К. [2], Сідельникова Л., Найденко О. розкривають сучасні теоретико-практичні аспекти реалізації принципу соціальної справедливості щодо податку на доходи громадян [3]. Субботович Ю.Л. [4] акцентувала на вагомості ПДФО при формуванні доходів місцевих бюджетів, що є беззаперечним і в сьогоденні умовах. У статті Носової Є. щодо реформування оподаткування доходів фізичних осіб висвітлено основні зміни податкового законодавства у 2015 році, зроблено висновок про дискримінаційний характер застосування податкової соціальної пільги при оподаткуванні окремих категорій платників [5, с. 24].

Дослідження вчених охоплюють широкий спектр питань оподаткування доходів фізичних осіб та надають вичерпний науково-методологічний аналіз поставлених питань, проте податкова система України знаходиться в динамічному розвитку, що потребує постійного аналізу і оцінки змін, що відбуваються в податковому законодавстві, і, відповідно, впливають на формування та використання фінансових ресурсів суб'єктами господарювання.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розгляд теоретико-практичних аспектів нарахування та сплати ПДФО в умовах зміни податкового законодавства на доходи фізичних осіб. Підприємство в умовах обмежених фінансових ресурсів, при плануванні і використанні фінансових потоків повинно враховувати всі норми, що встановлюються законодавством щодо оподаткування доходів фізичних осіб. Податок на доходи фізичних осіб прямо впливає на визначення розміру заробітної плати найманих працівників і навпаки, від рівня заробітних плат залежать податкові платежі підприємств та надходження до державного та місцевого бюджетів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Основним законом, який регулює питання ПДФО є Податковий кодекс України, який регулює відносини в сфері податків і зборів та визначає їх вичерпний перелік, серед яких є податок на доходи фізичних осіб, представлений у розділі IV. ПДФО є загальнодержавним податком, разом з тим, відіграє значну роль у міжбюджетних відносинах, забезпечуючи доходами як державний так і місцеві бюджети.

ПДФО формує істотну частину доходів держави, має найбільше число платників, демонструє стабільну динаміку надходжень, навіть в умовах кризи 2013—2014 років, що демонструє таблиця 1.

Протягом 2011—2016 років спостерігається збільшення частки ПДФО у ВВП, а саме з 4,6% за 2011 рік до 5,8%

за 2016 рік, за винятком 2014 року, що обумовлене як загальноекономічною ситуацією, так і анексією Криму і окупацією частини Донецької і Луганської областей.

Щодо частки ПДФО у доходах зведеного бюджету спостерігалось постійне зростання до 2014 року до 16,94%, яка у 2015 році залишилася на рівні 2011 року та склала 15,34%, але у 2016 році знов зросла до 17,73%. Те саме можна сказати про частку ПДФО у податкових надходженнях зведеного бюджету, а саме про зростання до 2014 року до 21,16%, частки 19,7% у 2015 році на рівні 2012 року та зростання у 2016 році до 21,33%. Зміни які відбулися з часткою ПДФО у доходах зведеного бюджету та податкових надходженнях зведеного бюджету відбулися за рахунок змін структури доходів зведеного бюджету.

Частка ПДФО у доходах зведеного бюджету та податкових надходженнях зведеного бюджету у 2015 році зменшилася порівняно з 2014 роком за рахунок змін структури доходів зведеного бюджету, а саме зростання частки акцизного податку, місцевих податків і зборів та плати за користування надрами [8].

Податок на доходи фізичних осіб є вагомим у системі прямого оподаткування в Україні. Платниками податку на доходи фізичних осіб є фізичні особи-резиденти, які отримують доходи з джерела їх походження в Україні, фізичні особи-нерезиденти, які отримують яка отримує доходи з джерела їх походження в Україні (крім нерезидентів, які отримують доходи в Україні безпосередньо від провадження дипломатичної чи привілейованої до неї міжнародним договором України діяльності); податкові агенти — юридичні особи (підприємства, їх філії) та фізичні особи, представництва нерезидента, на які Податковим кодексом накладено обов'язок нараховувати, утримувати та сплачувати ПДФО від імені та за рахунок платника податку.

Об'єктом оподаткування податку на доходи фізичної особи-резидента є загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід та/або іноземні доходи отримані за межами України; для фізичної особи-нерезидента — це доходи з джерелами їх походження в Україні та/або загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід з джерела його походження в Україні. Ст. 164.2 Податкового кодексу України містить перелік доходів, які потрібно включати до загального місячного (річного) оподаткованого доходу платника податку [9].

Основними складовими у загальному місячному (річному) оподаткованому доході платника податку є заробітна плата нарахована та виплачена роботодавцем за умовами трудового договору, де роботодавець виступає як раз податковим агентом, а також винагороди за цивільно — правовими договорами за виконані роботи чи надані послуги. З 2013 року по 2015 рік діяла малопрогресивна модель оподаткування заробітної плати та інших привілейованих до неї виплат з двома ставками ПДФО, які у 2016 році були замінені на єдину ставку 18%, яка діє і в поточному році. (Див. табл. 2).

Аналізуючи основні аспекти нарахування та сплати ПДФО, треба зазначити, що суттєві зміни в оподаткування доходів фізичних осіб були запроваджені Законом України "Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні" від 31.03.2014 № 1166-VII [10].

Так, з 1 липня 2014 року було викладено ст. 167.1 ПКУ в новій редакції та внесені зобов'язання згідно яких роботодавці до доходів у формі заробітної плати, інших заохочувальних та компенсаційних виплат або інших виплат і

Таблиця 2. Ставки ПДФО та показники для нарахування ПДФО у 2013—2017 роках

	2013	2014	2015	2016	2017
Мінімальна заробітна плата (МЗП) на 1 січня, грн.	1147	1218	1218	1378	3200
Ставки ПДФО, %	15% до 11470 грн. (1147*10 МЗП у розрахунку на місяць), 17 %	15% до 12180 грн. (1218*10 МЗП у розрахунку на місяць), 17 %	15% до 12180 грн. (1218 грн. * 10 МЗП у розрахунку на місяць), 20%	18%	18%

Джерело: складено авторами на основі [6] та [9].

винагород, які нараховуються (виплачуються, надаються) платнику у зв'язку з трудовими відносинами та за цивільно-правовими договорами повинні були застосовувати ставка (загальний відсоток) — 15%, або 17 % — якщо база оподаткування в календарному місяці перевищувала 10 розмірів мінімальних зарплат, які встановлено на 1 січня звітного податкового року; така ставка застосовувалася до суми такого перевищення.

Ставка податку становила 15% якщо сума доходу не перевищувала суми 10 мінімальних заробітних плат на місяць, а перевищення понад 11470 грн. оподатковувалося за ставкою 17%, в умовах, коли середня заробітна плата по Україні за 2013 рік становила 3265 грн. [6]. Таким чином є малопрогресивною, оскільки незначний відсоток населення отримували доходи, які оподатковувалися за ставкою 17%, найбільша кількість платників — це громадяни з низькими та середніми рівнями доходів.

Вищезазначеним законом було вперше введено оподаткування пенсійних виплат, розмір яких перевищував 10 тис. грн., за ставками 15% (17%) із суми такого перевищення, оподаткування пасивних доходів, та введено обов'язок роботодавців нарахування та сплати до бюджету за рахунок доходів фізичних осіб- військового збору за ставкою 1,5% бази оподаткування.

Спочатку планувалось запровадити прогресивну шкалу оподаткування ПДФО пасивних доходів, а саме: дивідендів, процентів, роялті, інвестиційного прибутку) за ставками: — 15% — якщо база оподаткування звітного податкового року не перевищує 204 прожиткових мінімуми, — 20% — якщо база оподаткування звітного податкового року перевищує 204 прожиткових мінімуми, але не перевищує 396 прожиткових мінімумів, до суми такого перевищення, — 25% — якщо база оподаткування звітного податкового року перевищує 396 прожиткових мінімумів, до суми такого перевищення [10]. Проте по факту було запроваджено спочатку пропорційну ставку — 20% до суми нарахованих процентів за вкладом, яка з 1 січня 2016 року була знижена до 18% згідно з п.п. 167.5.1 пункту 167.5 Податкового кодексу України [9].

Прогресивна модель ПДФО — збільшення ставок у залежності від величини отриманого доходу фізичними особами має на меті реалізацію принципу соціальної справедливості, тобто оподатковувати за більшими ставками більш високі доходи та знижувати ставки, або звільняти від оподаткування соціально незахищені, малозабезпечені верстви населення. Проте в умовах України такий підхід важко реалізувати, оскільки у парламенті по факту відсутні політичні сили, які б відстоювали інтереси осіб з низькими доходами.

Також до 2016 року діяла норма згідно з пп. "є" п. 176.1 ПКУ, що платники податків — працівники підприємств, які протягом податкового (звітного) року отримували доходи у формі заробітної плати, інших заохочувальних і компенсаційних виплат або інших виплат і винагород у зв'язку з трудовими відносинами й за цивільно-правовими договорами одночасно від 2-х або більше податкових агентів (роботодавців) і при цьому загальна річна

сума таких оподатковуваних доходів перевищувала 120 розмірів мінімальної заробітної плати, зобов'язані були подавати податкову декларацію про майновий стан і доходи, у якій розраховували свої податкові зобов'язання з ПДФО. Це було пов'язано з застосуванням прогресивної ставки, тому що кожен з двох роботодавців застосовував до заробітної плати ставку 15%, але у сукупності дохід від двох роботодавців міг перевищувати розмір бази оподаткування, що обкладалися за ставкою 15%, саме тому, за підсумками попереднього звітного року працівник повинен був скласти декларацію, в якій самостійно визначав суму ПДФО у бюджет. Із запровадженням єдиної ставки 18% така необхідність відпала.

Законом України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році" від 24.12.2015 р. № 909-VIII [11], в якому йдеться і про ПДФО, а саме з 01.01.2016р. замість диференційованих ставок податку у 15% і 20% має застосовуватися єдина ставка 18% від бази оподаткування. Фактично підняли на 3% оподаткування низьких зарплат та знизили на 2% оподаткування високих.

Щодо оподаткування доходів у вигляді пенсій — відбувались такі зміни: згідно зі ст. 167.4. ставка податку у 2016 році становила 15 відсотків бази оподаткування щодо перевищення суми пенсії (включаючи суму її індексації, нараховану відповідно до закону), щомісячного довічного грошового утримання, визначеної у підпункті 164.2.19 пункту 164.2 статті 164 цього розділу, які отримуються платником податку з Пенсійного фонду України чи бюджету згідно із законом, якщо її розмір перевищує суму 3-ох мінімальних заробітних плат в розрахунку на місяць, установлені станом на 1 січня 2016 року звітного податкового року (у році це 4134 грн.). Зазначену ставку у 15% застосовували до суми, яка перевищує 4134 грн. З 1.07.2016 року було підвищено неоподаткований розмір пенсій до 10 мінімальних заробітних плат та запроваджено 18% ставку, до пенсій, що перевищують неоподатковану суму.

З 1 січня 2017 року ПДФО та військовий збір справляється з пенсій/щомісячного довічного грошового утримання, якщо їх розмір перевищує десять розмірів прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність (у розрахунку на місяць), встановленого на 1 січня звітного податкового року, — у частині такого перевищення. Basis оподаткування у 2017 р. є розмір, що перевищує 12 470,00 грн. на місяць. Ставка податку на доходи фізичних осіб — 18%, військового збору — 1,5% бази оподаткування. Очевидно, що цей податок сьогодні стосується незначної кількості пенсіонерів, які отримують високі пенсії, та очікується, що восени поточного року він буде скасований.

Варто зазначити, що коло осіб, яким надаються пільги щодо справляння податку, залишилося незмінним (згідно з підпункту 164.2.19 пункту 164.2 статті 164 Податкового кодексу України, не застосовується справляння податків до пенсій, призначених учасникам бойових дій, інвалідам війни та особам, на яких поширюється чинність статті 10

Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту") [9; 11].

Обов'язковість нарахування та сплати військового збору в розмірі 1,5 % бази оподаткування, ним обкладають доходи громадян, що підлягають оподаткуванню ПДФО та буде утримуватися до набрання чинності рішення Верховної Ради України про завершення реформи Збройних сил України, згідно з п. 161 підрозділу 10 р. ХХ Податкового кодексу України.

ВИСНОВКИ

Податок на доходи фізичних осіб в Україні за сучасних умов не використовується в повному обсязі як регулятор соціально-економічних процесів, перетворившись на фіскальний інструмент, що забезпечує зростання податкових надходжень до державного та місцевого бюджетів в умовах політико-економічної нестабільності. Так, у 2016 році ПДФО надходження досягли свого найбільшого значення 5,8% ВВП, поступившись тільки податку на додану вартість.

В останні роки відбуваються регулярні зміни в податковому законодавстві стосовно оподаткування доходів громадян. Це зумовлено як внутрішніми чинниками — регулюванням на економічно-соціальному рівні ситуації, так і зовнішніми — необхідністю отримувати фінансування від МВФ та інших міжнародних організацій, збільшувати витрати на оборону. В 2014 році відбулись суттєві зміни в оподаткуванні доходів громадян: запроваджено оподаткування пасивних доходів і пенсій, введено військовий збір, що збільшило сумарно ставку відрахувань з заробітної плати та інших прирівняних до неї доходів до 19,5%.

Діюча модель ПДФО не достатньо виконує свою соціально-економічну функцію, не забезпечує соціально-справедливого розподілу доходів між різними верствами населення. Зміни податкового законодавства призвели до звуження сфери застосування податкової соціальної пільги. Тому перспективними напрямками майбутніх досліджень має бути розробка і вдосконалення механізму оподаткування доходів громадян у контексті забезпечення їх соціально-економічних інтересів.

Література:

1. Чугунов І.Я. Податок з доходів фізичних осіб у системі фінансово-економічного регулювання / І.Я. Чугунов, А.Б. Ігнатенко // Фінанси України. — 2006. — №4. — С. 3—14.
2. Швабій К.І. Оподаткування доходів населення: проблеми науки та практики: монографія / К.І. Швабій. — Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2009. — 296 с.
3. Сідельникова Л.П., Найденко О.Є. Реалізація принципу соціальної справедливості в оподаткуванні фізичних осіб // Економіка розвитку. — 2017. — № 2. — С. 86—96.
4. Субботович Ю.Л. Податок із доходів фізичних осіб у формуванні доходної частини місцевих бюджетів. — 2009, Економіка АПК. — № 4. — 81 с.
5. Носова Є. Реформування оподаткування доходів фізичних осіб в Україні [Електронний ресурс] // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. — 2016. — Режим доступу: DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2016/178-1/3>
6. Офіційний сайт Державної служби статистики [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>
7. Офіційний сайт Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=359194&&documentList_stind=21

8. Ціна держави [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://cost.ua/budget/revenue/#1>

9. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/ed20150101>

10. Закон України "Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні" від 31.03.2014 №1166-VII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1166-18>

11. Закон України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році" від 24.12.2015 р. № 909-VIII [Електронний ресурс] // Верховна рада України: [сайт]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/909-19>

12. Закон України "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо звільнення від оподаткування пенсій" від 02.06.2016 № 1411-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/laws/show/1411-19/paran6#n6>

References:

1. Chuhunov, I. Ya. and Ihnatenko, A. B. (2006), "Income tax in the system of financial and economic regulation", *Finansy Ukrainy*, vol. 4, pp. 3—14.
2. Shvabij, K. I. (2009), *Opodatkuvannia dokhodiv naselennia: problemy nauky ta praktyky* [Income Taxation: Problems of Science and Practice], *Natsional'nyj universytet DPS Ukrainy, Irpin', Ukraine*.
3. Sidel'nykova, L. P. and Najdenko, O. Ye. (2017), "Realization of the principle of social justice in the taxation of individuals", *Ekonomika rozvytku*, vol. 2, pp. 86—96.
4. Subbotovych, Yu. L. (2009), "Income tax for individuals in the formation of revenue part of local budgets" *Ekonomika APK*, vol. 4, p. 81.
5. Nosova, Ye. (2016), "The reform of personal income taxation in Ukraine", *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*, vol. 1 (178), pp. 23—25.
6. State Statistics Service of Ukraine (2017), available at: <http://ukrstat.gov.ua> (Accessed 17 August 2017).
7. State Treasury Service of Ukraine (2017), available at: http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=359194&&documentList_stind=21 (Accessed 10 August 2017).
8. Cost of State (2017), available at: <http://cost.ua/budget/revenue/#1> (Accessed 7 August 2017).
9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/ed20150101> (Accessed 17 August 2017).
10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), *The Law of Ukraine "On preventing a financial catastrophe and creating the preconditions for economic growth in Ukraine"*, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1166-18> (Accessed 8 August 2017).
11. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), *The Law of Ukraine "On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Certain Legislative Acts of Ukraine on Balancing Budget Revenues in 2016"*, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/909-19> (Accessed 9 August 2017).
12. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016), *The Law of Ukraine "On Amendments to the Tax Code of Ukraine Regarding the Exemption from Taxation of Pensions"*, available at: <http://zakon.rada.gov.ua/go/laws/show/1411-19/paran6#n6> (Accessed 12 August 2017).

Стаття надійшла до редакції 18.08.2017 р.